

NICOLAE BILEȚCHI

Institutul de Filologie
(Chișinău)

**POEZIA LIMBA MOLDOVENEASCĂ
DE NICOLAI COSTENCO ANALIZATĂ
DIN PERSPECTIVĂ HERMENEUTICĂ**

Opera de artă e ca și natura: nu poți să-i adaugi nimic sau s-o lipsești de ceva fără să-i strici naturalețea. Poți doar s-o protejezi. „Nimeni, zicea dramaturgul german F. Hebbel, nu poate să-i adauge ceva unui copac, unei flori. Tot așa cu opera de artă”. Nimeni, zicem și noi, în afară de sistemul totalitar sovietic, care s-a dezis de legea de aur a naturii și a îmbrățișat ideea voluntaristă conform căreia totul se poate. Axiomele sfinte – limba, istoria, religia și altele – au fost reificate, coborâte la prețul obiectelor uzuale. Despre acestea din urmă încă J. B. Molière spunea că lucrurile valorează atât cât le facem să valoreze”.

În cele ce urmează vom analiza poezia *Limba moldovenească* de Nicolai Costenco, încercând să-i determinăm importanța adevărată în raport cu valoarea stabilită în mod arbitrar. Operația, recunoaștem, nu e deloc ușoară, dar – o spunem franc – greutatea analizei se răscumpără prin bucuria restabilirii, la capătul travaliului critic, a adevărului științific.

Nu știm exact, dar, după toate probabilitățile, poezia în cauză a fost publicată la cumpăna anilor '50-'60 ai secolului XX, după reforma ortografică din 1957, care a deschis posibilități mai largi de folosire a lexicului considerat înainte „curat românesc”, deci, conform ideologiei timpului, incompatibil cu cel moldovenesc. Discuțiile care au precedat acest eveniment au determinat autoritățile totalitariste să simtă că în societate se creează o situație, cum definea marxismul, cu adevărat revoluționară, când mediul literar de jos nu mai putea suporta presiunea conducerii de sus, iar conducerea de sus nu mai putea aplica, ca mai înainte, forța sa față de ceea ce se întâmpla jos. S-a mers în acest caz pe o tactică oarecum conciliatoare: scriitorii recuperau lexicul așa-zis românesc cu mare îndrăzneală, dar și cu multă abilitate, iar conducerea de vârf, prefăcându-se loială la tot ce se întâmpla, căuta în secret măsuri, chipurile, democratice, dar, în fond, extrem de dure de stăvilire a procesului declanșat.

Era, pentru creatori, bineînțeles, o atmosferă de elan sufletesc. Scriitorii, care până la reforma ortografică se întrebau „dar unde-i cuvântul întreg” (L. Damian), acum se întreceau, cântărind în palmă toate sinonimele lui, pentru a-l alege pe cel cu mai multe carate. La cumpăna anilor 50-60 ai veacului trecut nu credem să fi existat vreun poet de valoare care să nu fi scris măcar o poezie consacrată limbii.

N. Costenco a scris poezia *Limba moldovenească* care imediat a fost declarată drept un imn și asemuită cu cele mai frumoase poezii consacrate limbii scrise de Alexe Mateevici și Gheorghe Sion. Se trecea cu vederea doar un lucru – că A. Mateevici și G. Sion au scris despre limba română, pe când N. Costenco părea că vorbește, așa cum spune titlul, despre limba moldovenească, ceea ce, desigur, convenea sistemului totalitar sovietic.

Dar oare despre limba moldovenească vorbea în poezia sa N. Costenco? Întrebarea e mai mult decât legitimă, azi, când, beneficiind de atmosfera revendicativă a restructurării, ne vedem, în scopul salvării de moștenirea falsurilor sistemului totalitar, nevoiți să revedem toate argumentările de cândva, să le regândim și să le repunem pe niște temelii sănătoase și când, profitând de avantajele sistemului hermeneutic de analiză, putem face mai lesne astfel de aprecieri.

Din multitudinea preceptelor hermeneutice de analiză am ales pentru demersul nostru critic doar câteva: cele ale lui P. Ricoeur și dezvoltate apoi de J. Culler referitoare

la hermeneutica suspiciunii și hermeneutica recuperării, cele ale lui F.D.E. Schleiermacher privind detaliul care se cuvine corelat cu întregul și examinat prin intermediul naționalității și al epocii respective și cele ale lui Ezio Raimondi ce susțin ideea că nespusul prevalează asupra spusului. Pe parcurs ne vom bizui pe ele.

Textul poeziei lui N. Costenco *Limba moldovenească* se află, într-adevăr, între o hermeneutică a suspiciunii și una a recuperării. Suspiciunea vine de la faptul că asupra autorului poeziei timp îndelungat a planat părerea că el e un adept al moldovenismului. Se știe că, lucrând la „Viața Basarabiei”, el a promovat și, într-o anumită măsură, chiar a teoretizat astfel de noțiuni ca neoașismul, autohtonismul, regionalismul și basarabenismul. A făcut însă nu pentru că era moldovenist, cum credeau unii, ci din convingerea că, mergând spre Marea Unire, moldovenii trebuie să dezvăluie tot ce au mai frumos, să demonstreze că ei vin spre acest eveniment cu zestrea de acasă. Dar nu a fost înțeleș. Din acest motiv, când, la cumpăna anilor cincizeci-șaizeci ai secolului trecut, a publicat poezia *Limba moldovenească*, nimeni nu a pus la îndoială autenticitatea denumirii ei. Nu a fost pusă la îndoială autenticitatea denumirii poeziei mult timp nici după apariția ei. Analizată în 1998, când a devenit clar pentru toți că limba noastră literară e româna, poezia a fost considerată de către cercetătorul V. Malaneșchi „...drept un tribut plătit conștient – și, deci, responsabil – momentului politic-ideologic ostil libertății de expresie”. Ce e drept, ceva mai jos, privind perspectiva acestui gest, criticul adaugă condescendent, și nu fără temei, că „proslăvind în versuri înaripate virtuțile limbii materne a cărei funcționare – în anii regimului comunist totalitar – fusese cu totul limitată, poetul a contribuit în cel mai înalt grad la trezirea conștiinței naționale a românilor basarabeni, a mândriei de neam și a demnității lor umane...” [1, p. 137-138].

Exemplele reproduse țin de hermeneutica suspiciunii. Să revenim acum la ceea ce tot savanții despre care am pomenit numeau hermeneutica recuperării, adică a recăștigării adevărului. Probe în acest sens avem suficiente și concludente. Recunoscând că a propagat și a teoretizat în anii treizeci neoașismul, autohtonismul, regionalismul și basarabenismul, nu trebuie să uităm și de experiențele lui N. Costenco pe marginea acestor noțiuni în sensul că tot ce a făcut, a făcut „pentru a fi stăpâni la noi acasă, pentru a da puțină spiritului local, basarabean, să triumfe cu toată originalitatea și specificul care îl delimitează în speță, fără a-l rupe din sânul familiei latine românești...” (subl. noastră – N. B.) [2, p. 95].

Nu a recunoscut Nicolai Costenco limba moldovenească nici după raptul Basarabiei de către Uniunea Sovietică. Dovadă sunt două afirmații ale lui rostite la Consfătuirea convocată de Comisariatul Învățământului din R.S.S. Moldovenească pe data de 10 martie 1941. La nedumerirea vorbitorului la consfătuire, Emil Gane, „Și amu am să citeș pentru acei (îl are în vedere pe N. Costenco – N. B.), care au spus că nu pot face poezii în limba moldovenească o poezie închinată Marelui Stalin de către norodu moldovenesc (citește poezia).

Nu-i așa că sună în moldovenește: tovarășu să-mi spună dacă nu se pot face poăzii în limba moldovenească”, N. Costenco face replica semnificativă „În graiul moldovenesc” (sublinierea ne aparține – N. B.) [3, p. 149]. Atacat de către ministrul învățământului, Valentin Forș, cu fraza: „Vreau să spun câteva cuvinte despre cuvântarea tov. Costenco, care în prima parte a spus că au venit Sovetele și mai tare au încurcat limba moldovenească. Vra să zică Sovetele au venit și au încurcat limba, așa că noi poăzii nu mai putem scri în limba moldovenească”, Nicolai Costenco răspunde: „nu putem publica (subl. noastră – N. B.) în limba aceasta”, ceea ce înseamnă că o literatură nu poate miza pe un grai care, spre deosebire de limba literară, are posibilități artistice mult prea reduse. Urmările la aceste replici curajoase nu au întârziat. După consfătuire N. Costenco a fost deportat în Siberia și ținut acolo până în 1955.

Întors din surghiun, scriitorul, din motive clare pentru noi, evită răspunsurile directe, dar, ca patriot al limbii literare care e, în concepția sa, desigur, româna, arată, subtextual, că

dorește să fie înțeles just. Întrebat în 1988 cum apreciază lupta poporului pentru conferirea limbii noastre a statutului de limbă de stat și pentru revenirea la alfabetul latin, Nicolai Costenco răspunde semnificativ: „– Stau și mă frământ uneori: să nu se întâmple ca în '37, când în republica autonomă i-au lăsat pe intelectuali să spună ceea ce gândesc și pe urmă i-au pus cu fața la zid” [4].

E o teamă de a spune adevărul? O chemare spre rămânere în expectativă? În căutarea răspunsului, să ne amintim de spusele savantului care a pus bazele hermeneuticii, Schleiermacher, că „...detaliul nu poate fi înțeles decât plecând de la întreg...”. Detaliul, în cazul nostru, comunică cu întregul. Poezia *Limba moldovenească* a fost scrisă, cum am spus, într-o perioadă de avânt spre cunoașterea limbii literare. Afirmăția scriitorului a fost și ea rostită într-o perioadă când oamenii, de acum în condițiile restructurării, luptau pentru ca această limbă să aibă statut cu adevărat de limbă literară și să-și recapete denumirea ei oficială, cea română. Putea oare poetul, care în 1941 a făcut declarația că așa-zisa limbă moldovenească nu e altceva decât un grai și, știind atitudinea sistemului totalitar față de adevărurile, pentru ei, indezirabile, să nu-și avertizeze colegii de idei că lupta lor se poate termina cu ceva de genul deportării, cum s-a întâmplat cu el? Avertizându-i însă, el nu a militat pentru stoparea procesului, ci pentru o continuare a lui fără excese care s-ar solda cu pedepse crâncene.

Poezia *Limba moldovenească*, cum vom vedea, așa a și fost alcătuită – să poată spune adevărul prin mijloace esopice. Era lecția potrivit căreia „Flăcări inima chiar de-ar încinge-o / De cenzură-i strivit al tău grai” (N. Costenco), extrasă din trista experiență de viață și folosită de autor în toată creația sa de după surghiun. Era lecția care respecta preceptul hermeneutului italian Ezio Raimondi precum că „nespusul prevalează asupra spusului”, precept necunoscut, bineînțeles, pe atunci de N. Costenco, dar intuit din practica sa. Confruntă: „Nu te grăbi, citește printre rânduri / Mânia furtunaticelor gânduri” ori „În mica mea arhivă orice frunză, / Nescrisă chiar, e-o rană-abia ascunsă” (*Arhivă*).

Poezia *Limba moldovenească* începe cu versul „Limba țării mele”. E clar că, după exilul siberian, poetul, zicând țară, nu putea avea în vedere altceva decât Basarabia. Și, ca să nu lase nici un dubiu, versul al doilea aduce contururi încă mai concrete – „limba mamei mele”. În continuare urmează personalitățile care au ctitorit-o: Ștefan cel Mare, Vasile Alecsandri, Ion Creangă, Mihai Eminescu, adică numai figurile eminente recunoscute în acest teritoriu. Despre aportul considerabil al personalităților din partea dreaptă a Prutului nu se spune nici un cuvânt. Delimitarea concret-teritorială e specificată și mai clar prin contextul ei lingvistic, delimitare făcută în spiritul ideii extrase mai târziu din practica literară generală de către hermeneutul F.D.E. Schleiermacher: „Limbă moldovană, – / zână între zâne, – / Stai la masa mare / între mari surori”, adică în anturajul celorlalte limbi ale popoarelor fostei Uniuni Sovietice. Între aceste limbi mari, pe care destinul le-a ferit de confruntări identitare năstrușnice, limba moldovană, cum o numește autorul, nu apare ca una egală între egale, cum se obișnuia a zice, și cum, în virtutea inerției, un savant de renume și-a intitulat chiar o carte, ci e văzută la un nivel mai jos, al graiului: „Veșnicia noastră / Grai moldovenesc”, cum, de altfel, din punct de vedere științific, și era, adică: graiul moldovenesc al limbii române literare.

Nicolai Costenco, care, cum am spus, încă în anii treizeci ai secolului al XX-lea a teoretizat termenii de neoașism, regionalism, autohtonism și basarabenism, ca unități spirituale de integrare în cultura românească cu zestrea de acasă, Nicolai Costenco, care în 1941 a spus oficial, în public, că nu avem limbă moldovenească ci grai moldovenesc, fapt pentru care a fost trimis în exil, acest Nicolai Costenco nu putea confunda acum noțiunea de grai cu cea de limbă literară, după cum nu putea confunda nici noțiunea de grai, în sens extensiv, de limbă vorbită, cu cea de limbă literară românească. În stil esopic, spre care îl orienta experiența tragică a exilului, mizând pe ambiguitatea semantică a termenului *grai*,

poetul a spus adevărul care nu putea fi rostit la acea dată în mod direct: limba moldovenească nu este altceva decât graiul moldovenesc ce stă la baza limbii române literare.

Supoziția noastră își află susținerea în scrisoarea poetului din 26 iulie 1955 adresată din exil mamei, în care își exprimă, fără echivoc, părerile sale privind integritatea neamului și unitatea limbii literare, scrisoare publicată de scriitorul Nicolae Dabija în *Literatura și arta* la rubrica „Poezii din pușcării”: „Să înflorească sărăcia, blânda / Moldovă-n casa Marii României, / Să-și uite noaptea jalei în osânda / Surghiunului din anii cenușii / <...> Tăiată-n inimă de Prut – în două, / Cât poate soarta oamenilor fi / Și ce cruzime să despartă Moldova / De Mamă, cu orfanii ei copii! <...> Nu vrem hotar să ne despartă casa / De-o limbă și de-un sânge am fost, ș-om fi / La Prut privesc cu apă-ntunecoasă... / De aș putea, pe veci eu l-aș sorbi”. Subscriem întru totul la aprecierea făcută de poetul Nicolae Dabija că aceste versuri din scrisoare „...denotă un curaj ieșit din comun... fiind un exemplu de demnitate și bărbăție” și că, pentru ele, în cazul că ar fi fost descoperite, Nicolai Costenco „...ar mai fi «meritat... un termen»” [5].

Opera de artă, ziceam la început, e ca și natura: nu poți să-i adaugi nimic, dar nici s-o lipsești de ceva, fără să-i strici naturalețea. Ea poate fi doar protejată printr-o analiză competentă și cinstită, așa cum ne învață principiile hermeneutice, așa cum urmează, azi, prin prisma viziunii revendicative a prezentului, să analizăm întreaga noastră literatură contaminată de ideologia totalitarismului sovietic. E tocmai ceea ce am și încercat să fac în cazul concret al analizei poeziei *Limba moldovenească* de Nicolai Costenco.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Vasile Malanețchi, *Tabel cronologic* // Nicolai Costenco, *Elegii păgâne*, Chișinău, 1998.
2. Nicolai Costenco, *Societatea Scriitorilor basarabeni* // Viața Basarabiei, 1936.
3. Stenograma Consfătuirii convocate de Comisariatul Învățământului din R.S.S. Moldovenească pe data de 10 martie 1941 // *Destin românesc* (serie nouă), 2006. An I (XII), nr. 1 (45).
4. Gheorghe Budeanu, *Ascultă-l pe cel care știe...* // *Literatura și arta*, 1998 / Dialog cu scriitorul N. Costenco.
5. Nicolae Dabija, *La moartea unui nedreptățit* // *Literatura și arta*, 1993, 29 iulie.